

KNIHY A DĚJINY

Ročník 27/1–2, 2020

Vydává Knihovna AV ČR, v. v. i.

Praha 2020

OBSAH

Editorial	3
-----------------	---

RECENZOVANÁ ČÁST

Studie

PETR VOIT

Confessionality and Mentality between the End of the 15 th and the Second Half of the 16 th Century from the Perspective of Czech Book Culture	8
--	---

PETR VOIT

Konfessionalita a mentalita mezi koncem 15. a druhou polovinou 16. století pohledem české knižní kultury	85
--	----

VERONIKA SLADKÁ

Typografie pod drobnohledem: rubriky a ozdůbky v ivančických tiscích v letech 1564–1578	154
---	-----

NATÁLIE KRÁTKÁ

Podíl profesionálních pražských písařských dílen na šíření vokální polyfonie v českých zemích na přelomu 16. a 17. století	200
--	-----

MARKÉTA IVÁNKOVÁ

Díla Jana Marka Marci z Kronlandu ve fondu 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy	218
---	-----

NERECENZOVANÁ ČÁST

Varia	240
-------------	-----

Recenze	270
---------------	-----

Zprávy z konferencí	283
---------------------------	-----

Výběr studií z časopisů, ročenek, sborníků a elektronických zdrojů ...	284
--	-----

Adresář	290
---------------	-----

Recenze

■ **Claire MADL – Michael WÖGERBAUER – Petr PÍŠA,**
Na cestě k „výborně zřízenému knihkupectví“: Protagonisté, podniky a síť knižního trhu v Čechách (1749–1848). Praha, Academia – Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. 2019. 385 s.

Kniha vznikla ako výstup grantového projektu GA ČR 15-22253S *Budování národa čtenářů. Síť, podniky a protagonisté knižního trhu v Čechách (1749–1848)*. Autori majú už vo svojom vedeckom portfóliu skúsenosti z mnohých projektov a kvalitné publikácie (antológia k dejinám cenzúry *Nebezpečná literatura?*, dvojzväzkové dielo o dejinách cen-

zúry *V obecném zájmu* a iné).¹ Takéto autorské zázemie evokuje plnohodnotný výstup a tieto očakávania sa v mnohom naplnia.

Úvodné konštatovanie, že kniha a knižný trh stáli v centre intelektuálnych a sociálnych transformácií príznačných pre obdobie 1749–1848, signalizuje prekročenie hraníc tradičného výskumu dejín knižnej kultúry smerom k otvorenejším kultúrno-komunikačným prístupom. Autori pracujú s tézou, že kniha a knižný trh mohli byť nástrojom, ktorým sa istým spôsobom pôsobilo na spoločnosť, alebo nástrojom vyrovnávania sa s rôznymi krízami spôsobovanými rozpadom starého poriadku. Ich cieľom je potom zachytiť premeny knižného trhu v Čechách od reforiem Márie Terézie a Jozefa II. až do prelomu v roku 1848. Kniha nemá ambíciu byť „históriou“ knižného trhu. Obsahuje prierezové a prípadové štúdie osvetľujúce niektoré historické okolnosti existencie a zásadných premien knižného trhu. Autori sledujú vybrané dlhodobé fenomény alebo pozorujú javy charakteristické pre určité odvetvie, odbor, profesiu alebo pre stratégiu a praktiky

¹ Tomáš PAVLÍČEK – Petr PÍŠA – Michael WÖGERBAUER. *Nebezpečná literatura?: antologie z myšlení o literární cenzuře*. Brno 2012; Michael WÖGERBAUER – Petr PÍŠA – Petr ŠÁMAL – Pavel JANÁČEK, *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Praha 2015 a ďalší.

aktérov. Cieľom teda nebolo poskytnúť naratívny, popisný, či štatistický obraz knižného trhu, ale pochopenie jeho vývoja a pozície v spoločenskom dianí. Autori nemali ambíciu obsiahnuť pojem knižný trh, resp. knižná kultúra v celej šírke. Nevšímajú si celý komplex javov spojených s literárnou komunikáciou, ale koncentrujú sa na ekonomické aspekty vydávania a distribúcie kníh. Knižný trh definujú ako „zázemie, ktoré knižným profesionálom umožňovalo ponúkať čitateľom tlače ako určitý typ tovaru“. Sto rokov vývoja im potom ponúka priestor na skúmanie knižného trhu tak, aby zároveň integrovali výsledky výskumu v jeho ekonomických a kultúrnych aspektoch do širšieho európskeho kontextu.

Zachytené obdobie má svoju vnútornú periodizáciu: od reformných úsilí Márie Terézie, cez jozefínske desaťročie deregulácie a konzervatívneho obratu v 90. rokoch, cez krízu v období napoleonských vojen až po predrevolučné oživenie, vyvolané rozšírením čitateľského publika.

Kniha sa skladá z dvoch hlavných častí tvorených autonómnymi kapitolami jednotlivých autorov. Prvá časť ponúka prierezové pohľady na vývoj knižného trhu a druhá potom paradigmatické prípadové štúdie osvetľujúce javy charakteristické pre transformačné procesy v sledovanom období.

Michael Wögerbauer vychádza v kapitole o knižnej politike (*Knižní politika – regulace a sebeorganizace knižního trhu*) z konceptu *commercium a politicum*, teda dvoch úzko prepojených aspektov

postoja štátu k tlačenej knihe, formujúcich štátnu organizáciu, dozor a reguláciu. Ukazuje, ako štát v druhej polovici 18. storočia vyvinul úsilie o diferenciáciu jednotlivých profesií (knihtlačiar, kníhkupec). Toto úsilie potom vyvrcholilo vydaním *Knihtlačiarskeho poriadku* (1771) a *Poriadku pre kníhkupcov* (1772), aby potom v jozefínskom období došlo naopak k deregulácii a sebaorganizačným procesom, kulminujúcim v „úradne nariadenej sebaorganizácii“ inkorporovanej do *Kníhkupeckého poriadku* (1806). Wögerbauer si všima prax merkantilistického protekcionizmu, dotlač ako nástroj hospodárskej politiky a pokusy o etablovanie autorského práva, ktoré mali postupne vytlačiť systém monopolov v podobe privilégií.

Štátna organizácia mala podstatný vplyv na ekonomické a sociálne podmienky knižnej kultúry. Claire Madl osvetľuje, že to nebola len stabilita verejného správneho aparátu, čo ovplyvňovalo vývoj knižného odvetvia, ale aj ekonomické a medzinárodné súvislosti (vojny, inflácia, bankrot) a niektoré dlhodobé javy (stúpajúca potreba formulárov a drobných tlačovín zo strany správneho aparátu a zo súkromnej sféry). Vysvetľuje, že odvetvie prešlo štrukturálnymi premenami a porovnáva obdobie, keď bolo tlačiarenské remeslo závislé na inštitucionálnej sieti svetských a cirkevných autorít a kníhkupectvá boli v rukách nešpecializovaných kníhviazačov, tlačiarov a ojedinelých (väčšinou cudzích) kníhkupcov s obdobím, v ktorom dominovali nakladatelia, tlačiar a kníhkupci špecializovaní na český

trh s omnoho voľnejším vzťahom k inštitucionálnym zákazkám a zárukám. Všíma si výrazné premeny knižného trhu a knižnej profesie, spočívajúce predovšetkým v rozvoji kníhkupectva ako samostatného odvetvia, výrazne sa podieľajúceho na nakladateľskej činnosti. Všíma si rozvoj litografických dielní a s nimi spojené cenzúrne opatrenia, rozvoj antikvárneho podnikania a písmolejárne. Opisuje, ako sa vyvíjali obchodné stratégie a „paradigma čitateľa“, a sonduje aj hospodárenie a každodennosť dielní, obchodov a tlačiarň v miere, v akej jej to umožnili zachované pramene.

Na tento mikropohľad nadväzuje pohľad „zhora“ – kapitola o zahraničných súvislostiach knižného obchodu od tej istej autorky. Bol uskutočnený prostredníctvom analýzy zachovaných historických knižníc a iných zdrojov osvetľujúcich stratégiu nákupov a zásobovania inštitucionálnych (cirkevných) knižníc a súkromných zberateľov. Tento prístup zároveň otvára tému transferu a recepcie ideí. Analyzované obdobie prináša niekoľko sledovateľných javov: etablovanie zahraničných (aj renomovaných) kníhkupcov na českom (predovšetkým) pražskom knižnom trhu a ich obchodné stratégie; formovanie sietí komisionárov a ich postavenie v knižnom obchode. Autorka ukazuje, ako v torze použiteľných prameňov interpretačne zužitkovať napríklad zoznam dlhov kníhkupca alebo ponukové zoznamy. V časti o „zlome“ v 90. rokoch sa na základe štatistických údajov dokumentujúcich import prostredníctvom

zoznamov zakázaných kníh podarilo preukázať, že strach z rozšírenia ideí revolúcie a následné sprísnenie revízných opatrení zhoršili podmienky dovozu, hoci celkom nezabránili prílivu kníh označených za nežiadúce.

V ďalšej podkapitole (*Topografická a funkční diferenciace knižního trhu*) sa Claire Madl zamerala na domácu sieť kníhkupcov, na hľadanie odpovede na otázku, či nárast čitateľskej obce vyvolal zmeny v štruktúre knižného obchodu. Sledovať vznik nových kníhkupeckých a kníhtlačiarskych podnikov jej umožnila informačná báza – pripravovaný topografický slovník knižných profesionálov. Takto sa vynorili komunikačné uzly, mobilita a význam mimopražských podnikov. Autorka predkladá hierarchizáciu centier na primárne, sekundárne a novšie, v ktorých sa kníhtlačiarsťvo začalo rozvíjať až na začiatku 19. storočia. Preukazuje tvrdenie, že sieť viac korešpondovala s ekonomikou a kultúrnou váhou miest ako s ich administratívnou úlohou. Zároveň sa ukázalo, že problém dostupnosti knihy na odľahlých miestach stále jestvoval.

V tejto kapitole asi najviac vynikla produktivnosť neoddeľovania výskumu kníhtlačiarskej a kníhkupeckej sféry. Samotné kníhtlačiarsťvo bez jeho dynamických, nakladateľských, vydavateľských, disciplinizačných a odberateľsko-recepčných aspektov je relatívne ťažko skúmateľné a zvädza k plochej opisnosti technicko-organizačných a bibliograficko-štatistických stránok. Čiastočne sa to ukazuje aj v kapitole *Vývojové tendence tiskové produkce v Če-*

chách 1749–1850. Michael Wögerbauer pri hľadaní odpovedí na otázky kvantity, upozorňuje, že sa nemožno oprieť o spoľahlivé dáta a rekonštruovať obraty na knižnom trhu v absolútnych číslach. Je to podľa neho najmä preto, lebo máme k dispozícii len málo presné retrospektívne bibliografie nezachytávajúce veľké množstvo efemér a ľudovej produkcie. Treba však dodať, že napríklad výskumy cenzúry odhaľujú, že preukázateľné vytlačené knihy a letáky nie sú dnes zachované ani v jedinom exemplári. Musíme teda pripustiť, že naše vedomosti o produkcii tlačiarň sú veľmi nedokonalé. Metodologickým problémom sú tiež len približné predstavy o nákladoch, dotlači a tiež veľký okruh diel bez vydavateľských údajov (miesto tlače, meno tlačiaru), ktoré bibliografie spravidla nezachytávajú. Napriek tomu je dnes možné pracovať s istým odstupom so štatistickými údajmi a analytickejšie sa pozrieť napríklad na viacjazyčnosť produkcie a iné kvalitatívne aspekty s nezanedbateľným interpretačným potenciálom.

Drhú časť monografie – prípadové štúdie k niektorým typickým javom sledovaného obdobia – otvára text Michaela Wögerbauera o kalendároch – fenoméne knižného trhu nielen v Čechách, ale aj v európskom kontexte. Bol „pilierom kníhtlačiarskeho podnikania“, lebo preukázateľne zasahoval aj pogramotné, nečitateľské vrstvy a bolo teda možné predávať ho v tisíckach exemplárov ročne. Aj preto sa stal predmetom monopolov (privilegií) a následne konkurenčných konfliktov

a pnutí. Tieto konflikty ponúkajú zároveň odvážnejšie interpretácie na margo vývoja regulácie od riadeného systému, v ktorom hrali dôležitú rolu exkluzívne privilégiá na výnosné kníhtlačiarske produkty, k systému „pre-liberálnemu“, založenému na predstave, že producenti majú medzi sebou súťažiť o priazeň publika.

Nasledujúce tri kapitoly ponúkajú analytický pohľad na niektoré aspekty pôsobenia podnikov, významných nielen v českom, ale aj v habsburskom kontexte. Tlačiareň normálnej školy v Prahe vníma Claire Madl ako „vládnny nástroj osvietenského despotizmu“ a zároveň „impulz k vzniku občianskej spoločnosti“. Zachované pramene jej umožnili osvetliť dôležité aspekty jej vývoja: od funkcie sprostredkovateľa viedenských učebníc k rozvoju vlastnej nakladateľskej činnosti; zrekonštruovať organizáciu tlače učebníc – od režimu privilegií cez „verejné zákazky“ až k monopolu; zachytiť vytváranie vlastnej distribučnej siete – tzv. trafik – a iné stránky života podniku. Analytický pohľad na samotné učebnice a ich jazyk potom umožnil konštatovania na margo alfabetizácie spoločnosti.

Kníhtlačiar a kníhkupec Johann Thomas von Trattner vybudoval počas svojho života tlačiarenské impérium ôsmich kníhkupectiev, piatich kníhtlačiarň a početných filiálok v Európe, vrátane uhorského a dnešného slovenského územia. Michael Wögerbauer v štúdiu o jeho pôsobení v Prahe preukazuje, že vstup magnáta na český knižný trh bol mimoriadne problema-

tický a že úspech založený na húževnatosť má povahu nepodloženého mýtu, pretože bol v nemalej miere založený na priazni dvora. Vďaka dôslednému pramennému výskumu dokázal, že údaj publikovaný Ursulou Giese v dosiaľ najrozsiahlejšej trattnerovskej štúdií a prevzatý mnohými autormi o tom, že v roku 1756 bola založená Trattnerova tlačiareň v Čechách, je nesprávny. Trattner naozaj uskutočnil niekoľko pokusov expandovať do Prahy, ale nepodarilo sa mu to ani na začiatku 80. rokov 18. storočia. Wögerbauer opisuje tiež problémy s privilegiom na založenie písmolejárne, konflikty s kníhkupcom Gerlem a inými konkurentami najmä kvôli dotlači a zhŕňa poznatky o faktoroch jeho kníhkupectva, aby nakoniec konštatoval, že Trattnerova expanzia do Prahy nebola úspešná, pretože ako zástupca viedenského centralizmu a ako monopolista narazil na odpor domácich štruktúr knižného obchodu, kníhtlačiarstva a písmolejárstva, ktorých rozvoj podporovali tamjšie úrady.

Niečo podobné, ale akoby v obrátenom garde, prináša kapitola o etablovaní pražského kníhtlačiara Jána Nepomuka Schönfelda vo Viedni. Tak ako Trattner vďačil za rozvoj svojho podnikania monopolom panovníčky, Schönfeld zaznamenal podnikateľské úspechy vďaka jozefínskej liberalizácii a deregulácii, keď sa mu podarilo prekročiť odborové a zemepisné hranice.

Petr Píša v kapitole o regulácii kníhkupeckých koncesíí po roku 1806 ukazuje, ako sa v nariadení *Kníhkupec-*

ký poriadok prelínali záujmy štátneho aparátu a náhlady dovtedajších aktérov knižného trhu. Snaha štátu o to, aby menší počet firiem obchodujúcich s knihami uľahčil výkon cenzúry, sa prelínala so záujmom dovtedajších kníhkupcov o redukciu konkurencie. Strety záujmov a konflikty vznikali aj napriek tomu a regulácia mala svoje obmedzenia – mimo jej dopadu vznikali šedé obchodné zóny.

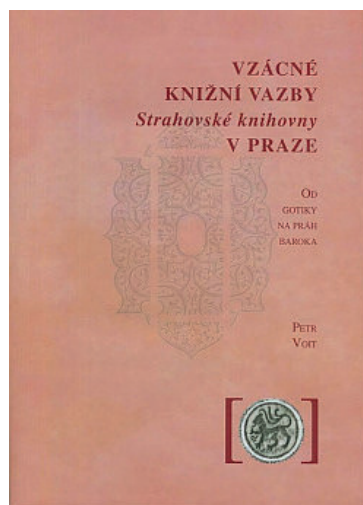
Posledné dve časti sú venované odberateľskej zóne knižného trhu. Najskôr sa v kapitole *Jak rozšířit a diverzifikovat čtenářskou obec* Claire Madl vracia k reklamným stratégiám nakladateľov a kníhkupcov. Rozbor marketingových stratégií kníhkupcov a nakladateľov (najmä pražských) uskutočnila na základe reklamných textov uverejňovaných v niekoľkých novinách s predpokladom, že sú sprostredkovateľom aktuálnej predstavy nakladateľov a kníhkupcov o svojich čitateľoch. Takýto zorný uhol potom poskytol aspoň čiastočné odpovede na otázky spojené s rozvojom čítateľstva a verejnej sféry na prelome storočí, na otázky o vplyve jazyka a viacjazyčnosti na procesy prenosu znalostí. Zároveň ponúkol možnosť vnímať premenu a rozšírenie čítateľstva, jeho jazykovú diferenciaciu ako jeden z kľúčových javov prechodného obdobia medzi osvietenstvom a nacionalizáciou, teda približne v etape 1770–1820.

Ešte hlbšie k záujmom čítateľskej sféry sa približuje v poslednej kapitole (*Čtenářské kabinety, půjčovny knih a proměna způsobů čtení*). Je postavená na legislatívnych (disciplinizačných

a regulačných) prameňoch a zachovaných katalógoch (ponukových zoznamoch čítární). Čitateľstvo sa rozvíjalo ako voľnočasová zábavná prax, odlišná od idealistickej osvietenскеj predstavy čítania ako spôsobu prehlbovania zbožnosti a získavania užitočných poznatkov. Popri nich vznikali a rozvíjali sa tzv. čitateľské spoločnosti ako združenia súkromných osôb, dnes hodnotené ako typický prejav meštianskej spoločnosti. Spolu s čítárňami, ktoré boli komerčnými podnikmi, patrili ku konštitutívnym prvkom verejného priestoru a zároveň objektom dozoru a disciplinácie.

Zostavovateľom monografie sa podarilo uskutočniť ambiciózny projekt a precíznym syntetickým spôsobom vytvoriť panorámu knižného obchodu v jeho vývoji počas jedného storočia, v historiografii známeho aj ako obdobie modernizácie spoločnosti. Na jej pozadí sú úvahy v intenciách moderných teoretických modelov historiografie, intenzívny prieskum a novátorské metodologické zužitkovanie zriedkavo zachovaných prameňov. Asi aj vďaka ojedinelosti zdrojových dokumentov má čitateľ k dispozícii minimum čísel, kvantitatívnych prístupov a štatistických údajov. Neprehliadnuteľná je aj akási asymetria – väčšia časť výskumov a textu je venovaná vývoju v 18. storočí. Môžeme to však považovať za otvorený koniec a inšpiráciu k ďalším úvahám a voľným pokračovaniam témy, ktoré sa ponúkajú takmer v každej kapitole.

IVONA KOLLÁROVÁ

■ **Petr VOIT, *Vzácné knižní vazby Strahovské knihovny v Praze. Od gotiky na práh baroka. Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově 2020. 409 s.***

Vazby z fondu Strahovské knihovny nejsou české veřejnosti představovány poprvé: již v roce 1966 byl publikován výstavní katalog, který z regálů této staré klášterní knihovny vynesl na světlo více než 200 knih se zajímavými vazbami.¹ Nejnovější publikace Petra Voita jich sice představuje podstatně méně, nicméně je zřejmé, že ambice této knihy míří výš, než je popularizace fondu Strahovské knihovny, a to i přesto, že reprezentativní forma této knihy včetně dvou cizojazyčných mutací nenechává nikoho na pochybách, že je primárně určena návštěvníkům této klášterní knihovny.

¹ Pavlína HAMANOVÁ. *Knižní vazba sedmi století z fondů Strahovské knihovny*, Praha 1966.

Přestože nejstarším představovaným artefaktem je rukopisný *Strahovský evangeliář* z 9. století, jehož vazba byla ovšem výrazně upravena na počátku 17. století, kniha rozhodně neprezentuje jen luxusní exempláře. Knihy byly vybrány především tak, aby dokumentovaly stylový vývoj české a částečně i zahraniční knižní vazby od pozdního středověku až do poloviny 17. století. V publikaci je představeno zhruba padesát vazeb bohemikální provenience (ve smyslu místa vzniku nebo objednavatele), zařazeny však byly i vazby francouzské, italské, německé a polské, které dokládají některé z vývojových stádií knihvazačství či určitou novou technologii. Značný prostor je věnován pozdně gotické vazbě zejména z dílen v Praze, Kadani a jižních Čechách, ale také knihvazačům 16. století působícím především v Praze či pracujícím pro některé mimopražské církevní instituce, jejichž tvorba vrcholí díky zahraničním podnětům v době pobytu rudolfinského dvora v Praze. Chronologicky pojatý katalog vybraných vazeb uzavírá několik raně barokních vazeb z poloviny 17. století.

Reprezentativní obrazové reprodukce jednotlivých vazeb doprovázejí obšírné medailony s informacemi o knize, jejích osudech a majitelích. Nicméně těžiště těchto analytických textů spočívá především v detailním popisu vazby, v nichž se autor kromě minuciózního popisu pokouší upozornit i na širší souvislosti tohoto řemesla s vývojem knižního písma, dekorem nebo ilustrací. Některé z medailonků jsou navíc uvozeny syntetizujícími pa-

sážemi o dějinách české knižní vazby, které reflektují určitou vývojovou etapu (např. počátky slepotisku a vliv orientálního knihvazačství, nástup reformační ikonografie, knižní vazba na prahu 17. století a další). V těchto pasážích Petr Voit v miniaturní zkratce načrtává nejen vývojové směry dějin české vazby, které jsou de facto nezmapovaným územím, ale také vymezuje prostor, v němž by se budoucí bádání mělo podle autora pohybovat. Petr Voit nad výzkumem vazeb otvírá novou diskusi například o tom, jak podobu vazeb ovlivnila dobová mentalita nebo jaký byl vztah mezi knihtiskem, knihvazačstvím a čtenářstvím, nicméně tato publikace zatím přináší spíše více otázek než odpovědí, a to i zcela praktického rázu: kde se vlastně mohli čeští knihaři inspirovat, nebo do jaké míry byla podoba vazeb skutečně jejich invencí či zda převážně řemeslně plnili zadanou objednávku. Podle autora však i tyto předběžné výsledky pro starší období potvrzují schéma převažujícího tradicionalismu a konzervatismu českého prostředí, které Petr Voit definoval již v předchozích publikacích věnovaných českému knihtisku a dobové vydavatelské praxi. Tuto tezi v nové publikaci podporuje srovnáváním progresivních vazačských postupů v zahraničí s tradicionalistickým a religiózně pojatým konceptem českých knihařů, který v českém prostředí dominoval až do rudolfinské doby. Nicméně důležitá a snad i smysluplnější by byla komparace úrovně a podoby vazeb, které v téže době vznikaly v širším střeoevropském prostoru, zejména v kul-

turně i geograficky blízkých rakouských zemích; zajímavé by bylo například srovnání, zda pro knihvazačské řemeslo ve Vídni znamenal pobyt císařského dvora Maxmiliána II. podobný impuls, jakým bylo usídlení Rudolfa II. v Praze v následujících letech. Nicméně nelze než souhlasit s Petrem Voitem, že výzkum knižní vazby je u nás de facto teprve v začátcích a že na platnější závěry si budeme muset ještě počkat.

LENKA VESELÁ

■ **Christoph AUGUSTYNO-WICZ – Johannes FRIMMEL (Hrsg.): *Der Buchdrucker Maria Theresias: Johann Thomas Trattner (1719–1798) und sein Medienimperium*. Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2019. 173 s.**

Kolektivní monografie vydaná k příležitosti 300. výročí narození Johanna Thomase Trattnera (1719–1798) vychá-

zí z nejnovějšího bádání rakouských, německých, italských, švédských, polských, maďarských a českých knihovědců. Autoři studii se zabývají tiskařskými, vydavatelskými i obchodními aktivitami Johanna Thomase Trattnera, které představují v kontextu dějin knižní kultury a evropského knihtisku 18. století. Trattner, kterému se díky jeho píli, cílevědomosti, obchodnímu duchu, osobním kontaktům a podpoře dvora podařilo vybudovat monopolní postavení a vytvořit rozsáhlé tiskařské impérium s mnoha filiálkami a kontakty po celé Evropě, měl významný vliv na knihtiskařské umění, knižní obchod i knižní produkci nejen v rakouských dědičných zemích. Rozsáhlými aktivitami Johanna Thomase Trattnera, jejich kulturním a společenským dopadem i jeho rolí v dějinách knihtisku se zabývají i jednotlivé studie.

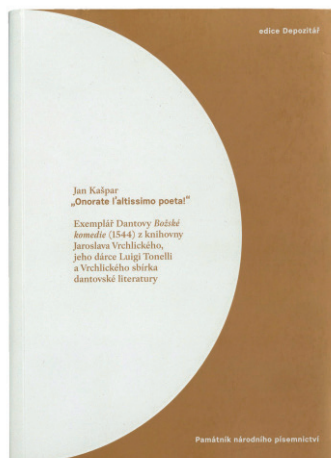
V úvodu Johannes Frimmel souhrnně představuje osobnost Johanna Thomase Trattnera a seznamuje čtenáře s jeho životními osudy i jeho podnikatelskou, knihtiskařskou a vydavatelskou činností. Na úvod plynule navazuje Peter Eigner, který se zabývá dějinami rakouského knihtisku 18. století, jenž byl díky centralistickým tendencím koncentrován ve Vídni. Peter Eigner poukazuje na propojenost jednotlivých knihtiskařských profesí a všímá si jejich právního zakotvení. Pozornost věnuje také cenzuře nebo roli státu a univerzity při vydávání knih. V následující studii se Philipp Hofeneder zamýšlí nad jazykovými aspekty v jazykově i etnicky různorodé habsburské mo-

narchii a nad pronikáním národních jazyků do literatury. Vyzdvihuje význam překladatelské činnosti, která zpřístupnila texty širším vrstvám a umožnila jazykový, kulturní i myšlenkový transfer. Giulia Delogu si ve svém příspěvku všímá vlivu a příznivého dopadu Trattnerových aktivit na rozvoj Terstu, který se i díky jeho aktivitám stal významným kulturním, společenským i ekonomickým centrem. Giulia Delogu představuje pestré produkci Trattnerovy tiskárny v Terstu, zabývá se distribucí v Terstu tištěných děl i rolí, kterou tiskárna sehrála v popularizaci italských autorů. Autorka Judit Vizkelety-Ecsedy se ve své studii soustředí na dějiny uherského knihtisku a knižního obchodu v 18. století. Poukazuje na blízký vztah uherského knihtisku k Vídni, zabývá se Trattnerovými aktivitami v dnešním Maďarsku, jeho postupným pronikáním na uherský knižní trh i reakcí uherských knihkupců a knihtiskařů na Trattnerovu expanzi. V následující stati zaměřuje Christoph Augustynowicz pozornost na pronikání osvícenských myšlenek na území dnešní Haliče a příznivý vliv univerzity ve Lvově na rozvoj knihtisku v 18. století. Univerzita ve Lvově se stala centrem vzdělanosti a vzorem osvícenské výuky, jejíž model je v rámci příspěvku rovněž představen. Michael Wögerbauer se ve své studii zabývá pronikáním Trattnera do českých zemí, pozornost věnuje zřízení a provozu Trattnerova pražského knihkupectví, u něhož se Trattner neúspěšně snažil založit také tiskárnu. Michael

Wögerbauer poukazuje na specifickou pražského prostředí a obtíže, s nimiž se Trattner při expanzi do českých zemí potýkal. Simon Portmann v rámci svého referátu představuje v Karlsruhe působícího tiskaře Christiana Gottlieba Schmiedera, jeho produkci specializující se na vydávání patisků i obtíže, s nimiž se při vydávání patisků potýkal. Fenomémem patisků, které tvořily významnou složku produkce Trattnerovy tiskárny, se zabývá i Johannes Frimmel. Všímá si historického kontextu i děl, jež se v Trattnerově produkci jako patisky objevily. Publikaci uzavírá příspěvek Jense Erikssona zaměřený na logaritmické tabulky Georga Vegy a jejich úlohu ve vývoji matematického poznání. V rámci studie je prezentována také pozoruhodná sbírka logaritmických tabulek a matematických děl, kterou vlastnil Charles Babbage.

V kolektivní monografii je představeno široké rozpětí aktivit Johanna Thomase Trattnera, jeho tiskařská a vydavatelská činnost i jeho vliv na dějiny knižní kultury v habsburské monarchii, jejíž území se díky jedinečnému spojení knihovědců z celé Evropy podařilo zcela obsáhnout. Díky propojenosti studií vycházejících z nejnovějšího bádání a zabývajících se nejen samotným Trattnerem, ale i historickými, společenskými a kulturními aspekty doby, představuje kolektivní monografie významný přínos pro dějiny knižní kultury 18. století.

LUCIE HEILANDOVÁ

■ **Jan KAŠPAR, „Onorate l'altissimo poeta!“. Exemplář Dantovy Božské komedie (1544) z knihovny Jaroslava Vrchlického, jeho dárce Luigi Tonelli a Vrchlického sbírka dantovské literatury. Praha, Památník národního písemnictví 2019. 278 s.**

Díky mimořádné dotaci Ministerstva kultury ČR získala knihovna Památníku národního písemnictví (PNP) antikvárním nákupem v Berlíně roku 2016¹ vzácné vydání starého tisku Danta Alighierioho (1265–1321) *La commedia* (1544), kterou Jaroslav Vrchlickému (1853–1912) věnoval Luigi Tonelli (1828–1901), příslušník italské menšiny žijící v Praze v letech 1854–1901. Exemplář *Božské komedie*, vydaný Francescem Marcolinim v Benátkách v roce 1544 je sběratelsky velmi ceněnou edicí. I když exemplář zakoupený pro knihovnu PNP

není úplný (z celkového počtu 442 listů chybí celkem 38, přičemž 34 listů je rukopisně doplněno, a z 87 dřevorezových ilustrací jich schází 15), jeho kulturně historická hodnota je velmi vysoká. Je dána mj. rukopisnými vpisky (ex-libris a dedikace), z nichž vyplývá, že Luigi Tonelli knihu získal v Praze roku 1858 (patrně koupí) a 2. dubna 1880 ji daroval Jaroslavu Vrchlickému, kterého si vážil jako překladatele Dantova díla do češtiny.²

Luigi Tonelli se zapojil do veřejného života v Praze nejen jako aktivní člen Vlašské kongregace. Kromě italštiny ovládal němčinu, francouzštinu a češtinu a jako profesor italštiny působil soustavně na různých typech škol. Jan Kašpar sestavil životopisný přehled o působení Tonelliho v Praze v letech 1854–1901 s využitím dosud nevytěžených archiválií z Archivu hlavního města Prahy, Národního archivu, Archivu ČVUT, Vojenského historického archivu a Archivu Italské kongregace v Praze (Archivio della Congregazione Italiana di Praga – ACIP). Precizně tak zdokumentoval jeho zásluhy ve vedení Vlašské kongregace v Praze, v níž zastával funkci vicerektora (1862–1866) a rektora (1866–1878 a 1880–1892) a za něj byl posléze patřičně oceněn řadou vyznamenání. Obdobně Jan Kašpar doložil jeho

¹ Versandantiquariat Bűrck, Senheimer Str. 25c, 13465 Berlin.

² „All'illustre Poeta e Traduttore esimio della Divina Commedia in lingua Boemia [sic!], Sig. Emillio Frida, in segno di particolare venerazione e verace stima questo tenue ricordo dona e raccomanda. Praga, il 2. Aprile 1880.“ Jan KAŠPAR, „Onorate l'altissimo poeta!“, s. 25.

čtyřicetiletou profesní dráhu učitele italštiny na německé Obchodní akademii v Masné ul. (od jejího založení r. 1856), v Polytechnickém ústavu (od r. 1857), na pražské konzervatoři (od roku 1874), ve vzdělávacích kurzech pro německý kupecký spolek aj. Se stejnou akribií Jan Kašpar zmapoval a archivně doložil místa pražského pobytu i soukromý život Tonelliho rodiny a rodinné poměry. Představil životní pouť dvou ze čtyř dětí, syna Benvenuta a dcery Marie Giovanny, které se dožily dospělého věku. Vzhledem k tomu, že o osobnosti Luigi Tonelliho neexistuje téměř žádná sekundární literatura, je nutné tento archivně-archeologický počín Jana Kašpara ocenit, stejně jako badatelskou pokoru při interpretaci zjištěných faktografických údajů, neboť jím naznačené hypotézy jsou vždy promyšleny v širších souvislostech a argumentačně podloženy.

Součástí monografie je i edice několika dopisů Tonelliho Vrchlickému, uložených v Literárním Archivu PNP (s. 155–161), paralelní česko-italský text první výroční zprávy Vlašské kongregace v Praze z roku 1868, uložené v ACIP (s. 129–133), korespondence Tonelliho vztahující se k jeho působení jako učitele italštiny na pražském Polytechnickém ústavu v letech 1856–1864 a seznamy studentů italštiny zapsaných zde ve studijním roce 1861/1862, uložené v Archivu ČVUT (s. 134–154). Stejně zodpovědně je koncipována obrazová příloha, která klade důraz nikoli na ilustrační, ale primárně dokumentační akcent, a bibliografický soupis literatury z knihovny Jaroslava Vrchlického,

soustředěný na sbírku dantian. Soupis nemohl být vzhledem k nepřístupnosti celé knižní sbírky zpracován z autopsie. Přináší však souhrn toho, co Vrchlický vlastnil, cenné referenční bibliografické odkazy, doprovodné poznámky a závěrečné konkordance. Katalog popisuje 60 položek děl Dante Alighieriho, včetně překladů *Božské komedie* do sedmi jazyků (angličtiny, češtiny, francouzštiny, latiny, němčiny, švédštiny a sicilštiny), a 84 položek dantovské literatury (74 monografií a 10 periodik). V českém prostředí dané doby jde o ojedinělý a pozoruhodný knižní celek, který svědčí o intencích Vrchlického opatrovat si knihy s ohledem na svoji literární a překladatelskou práci. To platí, podle Jana Kašpara, i pro sekundární literaturu: „*Převaha titulů věnovaných Dantovu životopisu a výkladům Božské komedie naznačuje básníkovu snahu co nejvíce se obeznámit s Dantovým životem i s dobovými poměry a zároveň maximálně porozumět jeho dílu, které překládal*“.³ Se stejnou průkazností rektifikuje Jan Kašpar některé nadsazené údaje o počtu italik v celé Vrchlického sbírce, jejíž součástí dantiana jsou (Brtník, Vítková).

Vzhledem k šíři dané problematiky i pramenné základny Jan Kašpar rozšířil zamýšlenou zprávu o akvizici v obsáhlou studii, v níž představil získaný exemplář i osobu donátora, a monografii obohatil edicemi vybraných archivních dokumentů z působení Tonelliho v Praze v letech 1854–1901 i soupisem dantovské litera-

³ Jan KAŠPAR, „Onorate l'altissimo poeta!“, s. 102–103.

tury z knihovny Jaroslava Vrchlického. Kniha je slibným přírůstkem nové ediční řady Depozitář vydavatelství PNP, kde vyšla jako v pořadí druhý titul.⁴ Práce podobného typu mohou být dobrým východiskem pro další badatelské výstupy jak v úzce zaměřených odborných kruzích, tak při vysokoškolské přípravě mnoha příbuzných studijních oborů.

JITKA RADIMSKÁ

■ **Jaromír LINDA – Jitka JANEČKOVÁ – Jiří JELEN – Lenka BENDOVÁ (edd.),**
Habent sua fata bibliothecarii.
Věnováno Ilovi Šedovi. Plzeň,
Západočeské muzeum v Plzni
2019. 231 s.

Jubilejní sborníky se staly již doslova nezbytnou součástí publikačních aktivit

v oblasti humanitních věd. Jako projev uznání zásluh na určitém poli aktivit organizačních i vědeckých na nejrůznějších úrovních. Svými výstupy se stávají svědectvím o jubilantu – ale i o autorech. Tak je třeba nahlížet i sborník, který leží přede mnou a který slouží ke cti nenápadnému, a přesto těžko pominutelnému „dělníku“ v oboru, bez něhož si lze vědeckou práci jen těžko představit. Nejen dnes, ale nepochybně i v budoucnu. Knihovnickou práci lze totiž jen z neznalosti a velkého (nekvalifikovaného) odstupu považovat za oázu poklidu, či dokonce jistého zátiší. Opak bývá pravdou a ukazuje to i jeden každý knihovnický životaběh.

K počtě Ila Šedy, vedoucího knihovníka Západočeského muzea v Plzni, se sešla skupinka jeho přátel z rozličných končin knihovnických a příbuzných profesí Plzeňska, Českých Budějovic, Bělehradu a Prahy. První oddíl je biografický se zdravicemi a básnickými projevy, jež doprovázejí i další části sborníku (Karla Erbová). Mezi nimi svým širším závěrem se vymyká *Vzpomínka na plzeňské knihovníky* Josefa Hejnice, nedávno zesnulého doyena (1924–2019) našich humanitních studií (s. 27–28). V této partii se nachází – jak je dobrým zvykem – i oslavencova bibliografie. Klíčovou částí sborníku jsou oddíly druhý a třetí, obsahující několik kratších i delších prací z nejrůznějších, I. Šedovi věcně či místě blízkých oblastí. Ty budou s užitkem vyhledávány odborníky i při studiu obecnějších kontextů našich politických i kulturních dějin doby nedávné i staletí dávných. Je

⁴ Renata FERKLOVÁ (ed.), Zdeněk KALIŠTA, *Dívaldlní hry z vězení*, Praha 2019.

třeba alespoň stručně je představit, aby nezapadly. Svým způsobem je dominantní a z hlediska dnešní doby i stálým mementem stát Jitky Janečkové *Přátelé Jindřicha Čadíka* (s. 126–166). Protože by její název mohl naznačovat jakousi „selankovitost“ jeho života, je třeba říci, že naopak jde o život plný překážek a utrpení za nacismu i komunismu. Stát je přínosně doprovázena i některými nepublikovanými pramennými přílohami. Z nich bych doporučil nepřeskočit zejména přílohu číslo 2, která je proto kolem soudní výpovědi Jindřicha Čadíka – mimochodem profesora klasické archeologie na FF UK – z února r. 1969. Neznám bohužel biografii Víta Řehoře, která mluví o „zapomenutém plzeňském historikovi“, ale se zadostiučiněním dodám, že rozhodně nejde o zapomenutého muže, jak ostatně svědčí rozsáhlá stáť v *Biografickém slovníku českých dějin*, jejíž životopisnou složku lze vítaně doplnit (ale univerzitě věru neslouží ke cti, že v jejím doslova milionu knih obsahujícím knihovním systémem tuto publikaci nelze nalézt).

Své místo si ale vydobudou zejména pramenné práce, přinášející nová řešení či dosud neznámé prameny. Stačí je zachytit alespoň bibliograficky, protože jejich názvy jsou natolik sdělné (což zdaleka není běžné), že hovoří samy za sebe dostatečným způsobem. Tedy Kamil Boldan, *Patří sněmovní usnesení o policejním řádu zemském z roku 1492*

k českým prvotiskům? (s. 34–43) přináší i nové poznatky k politické situaci v Čechách kolem r. 1500; Lenka Veselá, *Preceptor a jeho žák (knižní dary Jana Makovského Petru Vokovi z Rožmberka)* (s. 44–48); Václav Bok, *Raimund Římský, plzeňský františkán a luterský konvertita* (s. 49–63); Lenka Bendová, *Analýza inventářů plzeňské arciděkanové knihovny z poloviny 18. století a z roku 1940* (s. 64–103); Anežka Baďurová, *Neúspěch knihaře Adama Schencka v Plzni v první polovině 18. století* (s. 104–113) a Petr Mašek, *Zámecká knihovna Batelov* (s. 114–118), jejíž historie se píše teprve od počátku 19. století. Aspoň rámcově je ovšem třeba upozornit i na stati psané takřka pro domo: František Frída shrnuje stručně historii knihovny Západočeského muzea, Jarmila Okrouhlíková věnuje pozornost jejím výstavním katalogům, Daniel Bechný pak postavil pomníček plzeňskému knihaři Františku Fürbachovi a posléze Jaromír Linda představuje knihovny kongregace redemptoristů v Plzni a Plané u Mariánských Lázní.

A ještě jednu dvouvětou informaci závěrem o tomto skromném, ale užitečném sborníku, neboť editorům musím udělit jednu, zato podstatnou výtku. Nepozvali mne, a tak *Tabula gratulatoria* je beze mne. Tož to takto aspoň dodatečně napravuji.

IVAN HLAVÁČEK